

ОТРАЗЯВАНЕ НА СЪВЕТСКО-ГЕРМАНСКИТЕ ОТНОШЕНИЯ В БЪЛГАРСКАТА, НЕМСКАТА И СЪВЕТСКАТА ПРЕСА (1918 – 1939 Г.)

Самуил Шивачев

***Анотация:** В статията за първи път се прави опит за изясняване на спецификата на съветско-германските отношения (1918 – 1939) през призмата на пресата в България, Германия и СССР. Именно през тази призма най-лесно можем да видим силната цензура, идеологическата линия и силната поляризация в европейското общество през 20-те и 30-те години на XX век. На тази база може спокойно да заключим, че в този период както имаме идеология при нацизма, комунизма и фашизма, така имаме и идеологическа линия на демокрацията. Чрез сравнителен подход се представят различните гледни точки на най-големите ежедневници в трите страни по най-важните моменти от двустранните отношения. Предизвикателството за такова изследване е голямо, още повече заради липсата на историография по въпроса как пресата разглежда отношенията между Германия и СССР в междувоенния период.*

***Ключови думи:** преса, вестници, Рапалски договор, НСГРП, ВКП (б), България, Германия, СССР.*

В съвременния свят човек винаги се стреми да се осведомява за случващото се около него. Политическите процеси през 20-те и 30-те години на XX век, насочват вниманието на хората към пресата, която в този момент се явява универсален източник на новини. Това има и своите минуси, защото в условията на борба на крайни политически проекти пресата е подлагана на силна политическа цензура, което позволява по-лесна манипулация на обществото или по-лесното формиране на политически митове. Пресата от своето зараждане обича по-пиперливите теми, в които тя внася допълнителни окраски, което води до формирането на митове или изграждане на легендарни образи на отделни личности.

Периодът след Първата световна война се характеризира с идейните лутания и търсения на голяма част от европейската интелигенция – войната и революционните промени уни-

щожават старите илюзии и поставят въпроса: накъде? С идеята да се намери отговор на този въпрос в европейски мащаб се издават много списания и вестници, които насочват към модернизма или го критикуват, бунтуват се или защитават определено идеологическо кредо. Промените, донесени от войната и Октомврийската революция в Русия, както и политическата борба на крайните фракции комунисти, националсоциалисти, фашисти или монархисти, ясно проличават от страниците на пресата, която или симпатизира, или е тяхна политическа трибуна, или остро критикува. Диференциацията е особено остра, защото поставя въпроса за властта и бъдещето на страната.¹

Спецификата на международните отношения и в частност на съветско-германските от-

¹ Вж. *Български периодичен печат 1844 – 1944 г.*, София 1967, 19.

ношения кара изследователите често да подхождат с недоверие или незадълбочено, частично, по въпроса за отношението на пресата към политическите процеси през първите десетилетия на ХХ век. Проучването на пресата в България, Германия и Съветския съюз, по определени въпроси и събития от естеството на темата за съветско-германските отношения (1918 – 1939 г.), има за цел ясно разграничаване на идеологическите линии, митологията от реалността, истината от лъжата. Голям е броят на вестниците, които излизат в посочените държави, но са малко тези, които спират интереса си на случващото се в СССР и Германия в посочения период.

Немската преса е представена в това изследване с едни от големите вестници в Германия. Правим уточнението, че до 1933 г. в Германия няма национални вестници, а преобладават местните (регионални), издавани в областите. Пример е нацисткият „Völkischer Beobachter“, който излиза основно в Бавария, с тираж около 115 000, или либералният „Berliner Tagesblatt“, който излиза в Прусия (Берлин и Бранденбург), с тираж от 130 000.² След 1933 г. от всички вестници се иска единомислие, а от редакторите се търси отговорност за съдържанието им. В настоящето изследване немската преса е представена от някои от авторитетните вестници: „Der Angriff“ и „Völkischer Beobachter“ – официозни на нацистката партия; „Berliner Tagesblatt“ и „Berliner-Börsen Zeitung“ – на либералите в Германия; „Der Tag“ – орган на католическата партия „Zentrum“ във Ваймарска Германия; „Berliner Zeitung“ и „Freiheit“ – органи на Комунистическата партия на Германия; „Deutsche Allgemeine Zeitung“ (от 1918 г. преименуван на „Norddeutsche Allgemeine Zeitung“) – придържащ се към десните националсоциалистически групи и тясно сътрудници на НСГРП. Немският печат представя една

различна гледна точка за европейските и световни процеси през 20-те и 30-те години на ХХ век.

Съветската преса, макар и да има своя идеологически отенък, също представлява изключителен интерес. Най-големите издания като вестниците „Правда“, „Известия“, „Комсомольская правда“, разкриват интересното противоречие между официалната съветска политика и политиката на Коминтерна. Представените съветски вестници са интересни и с това, че имат определена насоченост към читателите си. Вестник „Правда“ е официалният печатен орган на РСДРП (б) (от 1922 г. – ВКП (б)), който след революцията от 1917 г. се превръща в един от основните вестници в епохата на съветския режим.³ Вторият голям печатен орган е вестник „Известия“, който се появява през 1917 г. под името „Известия Петроградского совета рабочих и солдатских депутатов“, а от 14 юли 1923 г. става орган на ВЦИК на СССР.⁴ Друг вестник е „Комсомольская правда“, който е третото голямо печатно издание, излизащо от 1925 г. Това е първият вестник, награден с орден „Ленин“ за активно съдействие „за усиление на темповете на строителство на социализма и във връзка с петилетния план.“⁵

При българската преса в двете десетилетия след Първата световна война, се развиват някои специфични видове на периодичния печат – списания и вестници. След като политиката на правителството на Васил Радославов търпи поражение през 1918 г., властта е поета от левите сили, а старите партии временно се оттеглят.⁶ В последвалия междувоенен период едни от най-авторитет-

³ А. С. Фролова, Анализ дискурса профессиональной идентичности советской прессе 20 – 30-х гг. ХХ в. – В: *Общество: социология, психология, педагогика*, Москва 2016, 27.

⁴ Пак там.

⁵ Пак там. Вж. също: <https://www.balkans.kp.ru/daily/24494.5/649128/> (достъпен 03 септември 2017).

⁶ *Български периодичен печат 1844 – 1944 г.*, 19.

² Дж. ТЕЙЛЪР, У. ШОУ, *Речник на Третия Райх*, София 2002, 161.

ните вестници са: „Утро“, „Мир“, „Зора“, „Заря“, „Работнически вестник“. Вестник „Утро“ е непартиен вестник, стремящ се винаги да разкрива в пълна яснота новините и политическите промени. Другият всекидневник „Мир“ – печатен орган на Народната партия, а след това на Обединената НЛП, се стреми да бъде по-задълбочен при отразяването на събитията от политиката на великите сили, балканските държави и други страни в периода 1919 – 1939 г. Вестникът от 1923 г. става непартиен, чиято позиция се запазва до 1944 г. Той успешно влияе върху управляващите среди и формирането на общественото мнение. Наричан „българският Таймс“, често е определян като „най-достъпен вестник“.⁷ Интересен всекидневник е вестник „Зора“, излизащ с подзаглавието „независим информационен вестник“. Той е определян като вестника на интелигенцията и смятан за най-авторитетния.

Не по-малко интригуващи са лявоориентираните вестници „Заря“ и „Работнически вестник“. Първият, „Заря“, се списва от социалдемократите, като по много въпроси от вътрешната политика е критичен, но по националните въпроси – Македония, Добруджа, Беломорието – подкрепя властта. Вестник „Работнически вестник“ е не по-малко интересен. Печатният орган на БРСДП (т.с.) стои на твърди позиции на комунистическото движение в България и следването на линията на Коминтерна. След Септемврийското въстание от 1923 г. вестникът излиза нелегално във Виена, а през 30-те години активно критикува социалната и външната политика на правителствата.⁸

Говорейки за пресата в България трябва да вземем под внимание чуждите вестници и списания, излизащи у нас. Сред тях особено впечатление прави списание „Полско-българ-

ски преглед“, излизащ с подкрепата на Полската легация в София и на Тадеуш Грабовски.

През 20-те години пресата изключително се интересува от проблемите на международната сцена: гражданската война в Русия, проблемите в Германия, новите граници и малцинствени въпроси, действията на комунистите и спецификата на съветско-германските отношения, изпълнени с едно преливане от еволюция към революция, една борба между революционното и прагматичното.

Поради огромната проблематика, която имат съветско-германските отношения през 20-те години и тяхното отразяване в пресата, те могат да бъдат разделени на три подпериода: 1918 – 1922; 1922 – 1925; 1925 – 1930.

Първият период (1918 – 1922) напълно се вписва в определението – между революцията и еволюцията. Първият момент, върху който се съсредоточава пресата, са преговорите за мир между Германия и Съветска Русия, от края на 1917 и началото на 1918 г. Немският „Deutsche Allgemeine Zeitung“ излиза със заглавието „Германия победи!“⁹. Далеч по-реалистичен е българският вестник „Мир“, който в няколко статии разкрива нежеланието на болшевиките да сключат мир, а просто да протакат преговорите,¹⁰ както и остра критика към тяхното управление в Русия: „вместо спиране на войната и въвеждане на най-свободно управление вътре в страната, болшевиките въведоха най-грозния терор“¹¹. Сключеният на 3 март 1918 г. мирен договор в Брест-Литовск също намира място на страниците на няколко ежедневника. Немският „Berliner Tagesblatt“ се спира на териториалните и икономически клаузи, заключавайки „наложените репарационни задължения на Русия с нищо не помагат на Германия, която се задъхва от нуждите на суровини“¹². Бъл-

⁷ За марките на българската периодика до 9.09.1944; *Viva Vox*, София 2008, 261.

⁸ *Български периодичен печат 1844 – 1944 г.*, 19.

⁹ *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 10.02.1918, №10(1025).

¹⁰ *B. Mup*, 09.01.1918, №5323.

¹¹ *B. Mup*, 20.02.1918, №5349.

¹² *Berliner Tagesblatt*, 05.03.1918, №2458.

гарският в. „Мир“ заявява: „Сключеният мир е поучителен!... Една Русия без достатъчна военна мощ ставаше един товар за тях [тоест за Антантата]“¹³. Левият „Работнически вестник“ заявява: „изкушението да използва слабостта на съседа, бе голямо... Германия сега е готова да се откаже от всички завоевания на запад, за да осигури преобразованието в Източна Европа, което тя наложи на Русия.“¹⁴ Съветската преса, в лицето на „Известия“ се опитва да защити мира, публикувайки специалните тезиси на Ленин за Бресткия мир: „сключването на мира е освобождаване на Съветска Русия от враждуващите империалистически групи в световната война и получава необходимата подкрепа за укрепването на социалистическата революция.“¹⁵

Следващите месеци правят впечатление две събития, които са отразени в пресата. Първото е свързано с убийството на германския посланик в Москва Вилхелм фон Мирбах. „Deutsche Allgemeine Zeitung“ излиза с острия призив за „поход срещу болшеvizма“¹⁶, докато по-умереният „Berliner Tagesblatt“ се придържа към позицията на властта, но и поставя въпроса за алтернатива в отношенията с болшевиките. Българската преса някак вяло отразява този момент. Вестниците „Мир“ и „Утро“ имат само кратки дописки, че при атентат в Москва е убит пълномощният министър на Германия граф Мирбах.¹⁷ Съветската преса, чрез вестниците „Правда“ и „Известия“, съобщава, че при опит за въстание левите есери са убили германския посланик фон Мирбах.¹⁸

Последните месеци на 1918 г. пресата се съсредоточава върху развоя на бойните

действия, вътрешнополитическата криза в страните и примирията. Особено внимание се отдава на Ноемврийската революция в Германия. Либералните „Berliner Tagesblatt“ и „Berliner-Börsen Zeitung“ приветстват промяната, но и наблягат на последиците от нея. Комунистическият „Berliner Zeitung“ вижда в събитията „нов повей за работническите маси в Германия“¹⁹. Съветският „Известия“ излиза с пространна статия за случилото се в Германия на 9 – 10 ноември 1918 г., както и с призива на Ленин: „Революцията трябва да победи в цяла Европа!“²⁰. Българските вестници „Мир“ и „Утро“ заявяват: „Мирът иде! Вилхелм II абдикирал“²¹ и „със свалянето на цар Николай II и кайзер Вилхелм II, както и с разбиването на дунавската империя, се премахват онези спънки за развитието на демокрацията.“²²

През 1919 г. всички погледи са впериени в Конференцията за мир в Париж. Паралелно с нея, в Германия се създава Ваймарската република, а в Русия се водят най-ожесточените боеве по фронтовете на гражданската война. Всички си задават въпроса: А сега накъде? Какво ще произлезе от тази конференция?

По отношение на конференцията българският вестник „Мир“ излиза със статията „Политическото късогледство“, в която заявява: „има хора във всяко време, които от дърветата не могат да видят гората, които най-належащите за разрешаване въпроси смесват с най-дребните...“²³ По отношение на Учредителното събрание във Ваймар, в. „Утро“ пише: „няма съмнение, че Германия ще може лесно да се преустрои и избави от милитаристическия режим, който ѝ причини сегашната катастрофа.“²⁴ Политическата

¹³ В. Мир, 05.03.1918, №5365.

¹⁴ В. Работнически вестник, 06.03.1918, №226.

¹⁵ Г. Известия, 17.03.1918, №62.

¹⁶ Deutsche Allgemeine Zeitung, 08.07.1918, №1056.

¹⁷ В. Мир, 07.07.1918, №5410; в. Утро, 07.07.1918, №2658.

¹⁸ Г. Правда, 10.07.1918, №64, г. Известия, 10.07.1918, №71.

¹⁹ Berliner Zeitung, 14.11.1918, №12.

²⁰ Г. Известия, 12.11.1918, №96.

²¹ В. Утро, 12.11.1918, №2702.

²² В. Мир, 12.11.1918, №5555.

²³ В. Мир, 15.01.1919, №5606.

²⁴ В. Утро, 22.01.1919, №2835.

конфронтация в Германия не е подмината от съветския вестник „Известия“, който пише: „Днес в Берлин буржоазията и социалпредателите ликуват. Те успяха да убият Карл Либкнехт и Роза Люксембург.“²⁵ Немската преса много точно показва поляризацията в обществото. Левите „Berliner Zeitung“ и „Freiheit“ критикуват социалдемократите и техния съюз със Свободните отряди на Хинденбург. Либералните „Berliner Tagesblatt“ и „Berliner-Börsen Zeitung“ се разминават в оценките си. По-левият „Berliner-Börsen Zeitung“ се съсредоточава върху убийството на К. Либкнехт и Р. Люксембург, докато „Berliner Tagesblatt“ разглежда действията им като предателски и заплаха за Германия. Като близък до БР-СДП (ш.с.) българският „Заря“, внимателно следи първите стъпки на социалдемократите в Германия, тенденциите в Париж за мир и възможностите за помощ на Русия. Вестникът цитира думите на лидера на немската делегация в Париж Брокдорф-Ранцау: „Що се отнася до Русия, Германия е готова да проведе преговори в рамките на предложенията на Съглашението до съветите.“²⁶

В следващите месеци, до юни 1919 г., пресата е затаила дъх и внимателно следи дебатите по мирните договори. Почти всички вестници пишат по тази тема в един дух: „Мир – да! Победа, но не унижителна!“²⁷ Обявяването на Версайския мир и неговите клаузи са коментирани като несправедливи, неизпълними, не носещи мир, а нова война, в цялата немска, българска и съветска преса. Интересен момент за това събитие представлява списание „Полско-български преглед“. Списанието приветства сключения мирен договор в Париж с Германия и възкресяването на полската държава, но паралелно с това от неговите страници проличава една силна за-

щита за българския национален интерес. За никого не е изненада фактът, че неяснотата по полско-германската граница, в частност тази в Горна Силезия, ще има непредвидими последици. От редовете на списанието ясно прозира нотката на притеснение както от Германия, така и от Русия: „Отделно държавно съществуване на Украйна е смъртен удар за Велика Русия.“²⁸

Изострените междудържавни отношения след Парижката мирна конференция и натрупаните от нея проблеми вълнуват пресата. До 1922 г. в пресата най-често може да се видят публикации свързани с гражданската война в Русия, белемигрантите, комунистическите бунтове в Унгария, Бавария и Саксония, Горносилезийския въпрос между Германия и Полша и Съветско-полската война. Немската преса е изключително активна. „Norddeutsche Allgemeine Zeitung“ критикува болшевиизма, наричайки го „язва на Европа“. „Berliner Tagesblatt“ заявява: „поради войната болшевишкият империализъм стана чисто национален.“²⁹ Изключителен интерес представлява спорът между Германия и Полша за Горна Силезия. Немските вестници „Völkischer Beobachter“, „Berliner Tagesblatt“ и „Berliner-Börsen Zeitung“ непрестанно публикуват статии с подробна информация за икономическото състояние на областта, етническото разпределение и историческото право на Германия над Горна Силезия. През 1920 г. българската преса застава на страната на Германия, свързвайки Горна Силезия със Западна Тракия. След конференцията в Сан Ремо и предаването на Беломорието на Гърция, вестниците „Утро“ и „Зора“ правят заключението, че следва Германия и Горна Силезия. На другия полюс е сп. „Полско-български преглед“. Списанието активно съдейства за полската кауза за Горна Силезия, както и препечатва сведения за победите на полската

²⁵ Г. Известия, 22.01.1919, №107.

²⁶ В. Заря, 17.03.1919, №1700.

²⁷ Berliner Tagesblatt, 28.05.1919, №2509; в. Утро, 14.05.1919, №2893; в. Мир, 08.05.1919, №5656.

²⁸ Сп. Полско-български преглед, 20.07.1919, №17.

²⁹ Berliner Tagesblatt, 07.04.1920, №2587.

армия над болшевиките в хода на Съветско-полската война. През 1921 г., в противовес с официалната българска преса, списанието публикува редица статии: „Поляците в Горна Силезия“, „Полщината на Горна Силезия“, „Справедлив английски глас по въпроса за Горна Силезия“, „Защо Горна Силезия трябва да бъде полска?“. По подобие на немската преса списанието публикува карти, етнически и икономически данни, изказвания на английски и френски политици. Тази акция успява да донесе подкрепа за полската кауза сред част от българското общество, особено ориентираните към Франция и Англия, симпатизиращи на Полша и подкрепящи я във войната срещу Съветска Русия. През октомври 1921 г. ОН решава да поделит Горна Силезия между Полша и Германия.

През януари 1922 г. редица немски вестници отразяват възможностите и нуждите от активни отношения на Германия със Съветска Русия. На 20 февруари 1922 г. „*Berliner-Börsen Zeitung*“ излиза с голяма статия, посветена на глада в съветската страна и причините, довели до него. Вестникът публикува и интервю на пълномощния представител на РСФСР при задграничните организации А. Айджък, препечатано от съветския вестник „Известия“³⁰: „всички добри страни на прословилия тейлоризъм³¹ точно показват своите сили и възможности, работа и настойчивост – това се доказва в работата на АРА³²... Америка постави рекорд в доставката на храни.“³³ Под този цитат се поставя въпросът: „А Германия?“. Отговорът е даден от „*Berliner Tagesblatt*“, който пише: „Днес Германия и да иска да помогне на Русия, не би могла, защото

самата тя има нужда от помощ.“³⁴ Факт е, че Германия все пак отпуска значителен кредит на съветите в месеците до Конференцията в Генуа, но с идеята да привлече вниманието на Антантата. В редица статии на вестник „Работнически вестник“ активно са публикувани материали в рубриката „За глада в Съветска Русия“.

През април 1922 г. пресата се съсредоточава върху Конференцията в Генуа. Откриването на конференция на 10 април 1922 г. дава надежда за нов курс в политиката на победителите. Скоро става ясно, че това съвсем няма да е така, след като на Съветска Русия е поставен ултиматум за нейните задължения от царския период. Тези стъпки на Антантата и нейното рязко отношение към репарационните задължения на Германия водят до сближение на германци и руснаци, които слагат край на дългите предварителни преговори с подписването на Рапалския договор. Пресата в Германия и Съветска Русия е във възторг. Все пак има и по-реалистични коментари, като този на „*Berliner Tagesblatt*“: „Договорът изненада всички, но дали не застраши повече Германия?!“³⁵ Интерес представлява отразяването на събитието в „Работнически вестник“, който заявява: „един силен удар по усилията на Лойд Джордж, да преодолее създалото се положение и да продължи работите на конференцията.“³⁶ Останалите вестници „Утро“, „Мир“, „Зора“ и „Заря“ в общ глас коментират случилото се в Генуа като препечатват някои западни вестници, изказващи „всеобщата изненада от сключването на руско-германската конвенция.“³⁷ Списание „Полско-български преглед“ публикува на страниците си полските опасения от сближението на тези две държави: „Какво дава той на едната и другата страна? За деструктивна-

³⁰ *Berliner-Börsen Zeitung*, 20.02.1922, №1045. Вж. също: в. *Известия*, 15.01.1922, №203.

³¹ Принцип на Фредерик Тейлър – метод на работа, според който всяка дейност може да бъде раздробена на части.

³² American Relief Administration (Американска администрация за взаимопомощ).

³³ *Berliner-Börsen Zeitung*, 20.02.1922, №1045.

³⁴ *Berliner Tagesblatt*, 20.02.1922, №2697.

³⁵ *Berliner Tagesblatt*, 19.04.1922, №2712.

³⁶ *В. Работнически вестник*, 19.04.1922, №239.

³⁷ *В. Заря*, 18.04. 1922, №2386.

та работа, за нарушаването на европейския мир, за застрашаването на Полша, този съюз, разбира се, може да помогне и на Германия и на болшевиците...³⁸

В периода на така нареченото Рапалско десетилетие (1922 – 1932), отношенията между Германия и Съветска Русия (а от 30 декември 1922 г. – Съветски съюз) преминават между революционния заряд, пропагандиран от Коминтерна и в конфликт с официалната съветска политика, до еволюирането чрез контактите между Густав Щреземан и Георги Чичерин.

Първият сериозен момент е малко след сключването на Рапалския договор и се характеризира с изострените отношения в периода 1922 – 1925 г. Тежката хиперинфлация в Германия води до невъзможност за плащане на репарационните задължения, което дава правото на Франция и Белгия в началото на 1923 г. да окупира Рурската област. Това води до засилване на двете крайни фракции-комунисти и националсоциалисти, които започват подготовка за насилствено завземане на властта. Официозите на комунисти и нацисти през цялата 1923 г. не спират с агитацията от своите страници. Вестник „Freiheit“, действащ в окупираната Рурска област, непрестанно подканва работниците „да вземат властта в свои ръце и да се изправят срещу империалистите.“³⁹ В Берлин „Berliner Zeitung“ призовава за сваляне на властта и създаване на съветска република. От Мюнхен „Völkischer Beobachter“ тръби, че „Германия е в опасност! Националсоциалистите трябва да я спасят!“⁴⁰ Съветската преса, в „Известия“ и в „Правда“, през цялата 1923 г. публикуват материали за състоянието на работниците в Рур, хуманитарната и финансова помощ за региона по линията на Коминтерна. Българската преса с тревога следи случващото се в

Германия, тъй като у нас на 9 юни 1923 г. е извършен преврат, който повлича след себе си две въстания, а левите вестници са закрити. Бунтовете от октомври и ноември 1923 г. (в Хамбург на комунистите и в Мюнхен на нацистите) са внимателно отразени в пресата, като коментарите са от предателство до успех за работниците.

Нов съществен момент представлява смъртта на Ленин през януари 1924 г. и новите измерения на съветско-германските отношения. Вестниците „Berliner Tagesblatt“ и „Berliner-Börsen Zeitung“ публикуват две подробни статии за Ленин и за трусовете във властта: „Кой ще избере в Русия? Сталин или Троцки?“⁴¹ и „За Германия по-добрият вариант е Троцки.“⁴² Българската преса публикува две пространни статии. Вестник „Утро“ в деня на смъртта на Ленин (24 януари 1924 г.) публикува интервю със съветския посланик в Берлин Крестински, който отправя остра критика към политиката на българското правителство: „България сама си предизвика тая неприязън на днешна Русия.“⁴³ Първите съобщения за смъртта на Ленин излизат на 25 и 26 януари. Първо вестник „Утро“ публикува пространна статия за болестта и смъртта на съветския лидер, а в последствие разглежда политическите боричкания и кой ще наследи Ленин: „за никого не е тайна, че Троцки е личният избор на Ленин за негов наследник...“⁴⁴ Вестник „Мир“ се спира не само на политическата борба, но и на отзвук от смъртта на вождя сред руската емиграция.⁴⁵ В крайна сметка за нов генерален секретар на ВКП(б) е избран Йосиф Сталин.

Особен момент в двустранните отношения представлява периодът от 26 април 1925 до 3 октомври 1929 г.

⁴¹ *Berliner Tagesblatt*, 26.01.1924, №2793.

⁴² *Berliner-Börsen Zeitung*, 26.01.1924, №1239.

⁴³ *В. Утро*, 24.01.1924, №4343.

⁴⁴ *В. Утро*, 25.01.1924, №4344.

⁴⁵ *В. Мир*, 26.01.1924, №7080.

³⁸ *Сп. Полско-български преглед*, 10.05.1922, №9(107).

³⁹ *Freiheit*, 01.05.1923, №135.

⁴⁰ *Völkischer Beobachter*, 06.05.1923, №98.

На 26 април 1925 г. за президент на Германия е избран старият фелдмаршал Паул фон Хинденбург, за когото съветската преса веднага пише: „милитаризмът на власт в Германия.“⁴⁶ Вестник „Утро“ на своите страници дава подробна информация за изборите в Германия и какво е наложило изборът на Хинденбург, както и цитира думите на външния министър Густав Щреземан: „в Германия не съществува никаква военна партия под ръководството на бивши офицери.“⁴⁷

Страстите между Берлин и Москва се разгарят, когато през май 1925 г. са извършени арести на студенти и в съветското търговско представителство. Вестник „Berliner Tagesblatt“ директно заявява: „разбита е голяма комунистическа мрежа.“⁴⁸ В отговор вестник „Правда“ заявява: „комунистическа истерия в Германия... докато нацистите напредват към Берлин.“⁴⁹ От вестника имат предвид, че националсоциалистите влизат във властта през задната врата с помощта на Хинденбург, което налагало тези безпрецедентни мерки към комунистите. Българският вестник „Зора“ излиза със статия, че „нацистите са във връзка със стария кайзер и подготвят завръщането му.“⁵⁰ Тези новини, за възстановяването на монархията, ги виждаме във всяко време на криза по отношение на Германия. Ситуацията временно се успокоява след преговори между двамата външни министри Г. Щреземан и Г. Чичерин.

Особен момент е подписването на Рейнския гаранционен пакт (за неприкосновеност на френско-германската и германо-белгийската граница) на конференцията в Локарно, в края на 1925 г. Той отваря пътя за излизане на Германия от международната изолация в първите следвоенни години. През април 1926

г. Германия и СССР подписват Договор за приятелство и неутралитет в Берлин, който е посрещнат с голяма радост от президента Хинденбург заради факта, че са предвидени съвместни учения между Червената армия и Вермахта. Тези военни отношения позволяват задействане на програмата на германския президент за възраждане на армията. С такъв анализ излиза „Deutsche Allgemeine Zeitung“: „Берлинският договор и новата германска армия.“⁵¹ Вестникът изрично пояснява, че „едно икономическо и политическо възраждане на Германия няма да стане без съпротивата на Франция, а единствените доводи за силна сухопътна армия.“⁵² През 1929 г. тази формулировка заляга в меморандума на Министерството на отбраната на Германия.

Като голям успех пресата отчита влизането на Германия в Обществото на народите на 10 октомври 1926 г. Този успех е определен като победа за демокрацията и затвърждаването на мира и стабилността в Европа.⁵³ Тази стъпка е особено важна за Полша, тъй като проблемът с нейните западни граници не е разрешен в Локарно, още повече че през 1926 г. с преврата на Йосиф Пилсудски Полша е разглеждана като антидемократична.

През следващите години отношенията между Германия и СССР се развиват без особени изненади. През 1929 г. настъпва трус в тези отношения поради изолирането на наркома Георги Чичерин в СНК и неговата смяна с първия му заместник Максим Литвинов. В Германия на 3 октомври 1929 г. умира външният министър Густав Щреземан. Това събитие е тежък удар не само за двустранните отношения, но и за германската външна политика. Щреземан безспорно е личността, успяла да преведе Германия през тежката изолация след Голямата война и да води балансирана външна политика между ревизионизма и раз-

⁴⁶ В. Правда, 28.04.1925, №207.

⁴⁷ В. Утро, 28.04.1925, №4711.

⁴⁸ Berliner Tagesblatt, 20.05.1925, №2843.

⁴⁹ В. Правда, 22.05.1925, № 229.

⁵⁰ В. Зора, 25.05.1925, № 1776.

⁵¹ Deutsche Allgemeine Zeitung, 26.04.1926, № 1002.

⁵² Пак там.

⁵³ Berliner Tagesblatt, 12.10.1926, № 3013.

бирателството. След него Германия така и не намира силната фигура, която да съхрани и надгради извоюваното до този момент. В пресата излизат множество статии по този повод: „Отиде си големият приятел на СССР“⁵⁴, „Победените загубиха защитника си“⁵⁵, „Краят на една епоха“⁵⁶.

През 1929 г. набира сила и идеята за Паневреопа. По този повод вестник „Мир“ излиза със статията „Условията за едно френско-германско сближение“, в която се казва: „сближението трябва да бъде, икономическо и политическо...Едните искат да има отказ от Елзас и Лотарингия, а другите искат да се премахне икономическата им тежест... Сигурността на Европа минава през тези две ограничения... „Болшевизмът“ и „фашизмът“ са пред вратата ни. Не трябва да ги пускаме у дома си.“⁵⁷ Това са едни от последните мигове на реална оценка за възможностите за продължаване на мира в Европа.

През 30-те години пресата се различава от тази през 20-те със силна и остра поляризация. Пактоманията и антикомунистическите настроения преобладават. Пресата в Германия след 1933 г. е жестоко цензурирана. В България след 1934 г. остават няколко големи ежедневници: в. „Утро“, в. „Мир“, в. „Зора“ и в. „Заря“. Съветската преса запазва своите официози в. „Правда“ и в. „Известия“, но остротата на международната тематика ясно показва целите на тогавашните управници в СССР.

Отношенията между Германия и СССР в този период могат да бъдат разделени хронологически така: 1930 – 1934, 1934 – 1938, 1938 – 1939 г. Тези хронологически рамки имат за цел разграничаването на агресивния подход на националсоциалистите в първите четири години на тяхното управление.

За първия период пресата се концентрира върху въпросите, свързани с конференцията в Хага и план „Йънг“, както и вътрешното положение в Германия и СССР, както и подписването на протокола за продължаване на Берлинския договор в края на 1931 г. По тези поводи вестник „Мир“ отделя специално внимание на новите съветски външнополитически цели: установяване на дипломатически отношения с всички държави и подписване на двустранни договори. Ето защо вестникът отделя внимание на протокола между Германия и Съветския съюз през 1931 г. Немската преса също поставя вниманието върху този договор, но в контекста на въпроса за репарациите и план „Йънг“: „безспорен факт е, че съветските суровини досега помогнаха на Германия, но този факт не се гледа с добро око от Франция и Англия...“⁵⁸ Наред с това нацистките официози „Der Angriff“ и „Völkischer Beobachter“ не спират с антикомунистическата си истерия. Основен акцент в техните статии е гладът в Украйна и Южна Русия (1931 – 1932). Сблъсъците между комунисти и нацисти в Берлин през 1930 – 1931 г., както и лятото на 1932 г., са описани като „борбата за Германия е в ход и само ние можем да я спасим.“⁵⁹ Отговорът на левите вестници „Berliner Zeitung“ и „Freiheit“ е: „в борбата срещу кафявата чума всеки германски работник е призван.“⁶⁰ Българските вестници възвръщат интереса си към Германия през бурната 1932 г. Вестник „Утро“ описва нежеланието на Хинденбург да се вслуша в призива на Райхстага да разтури нацистките организации. Вестник „Мир“ се съсредоточава върху изборите за Райхстаг през юли и ноември 1932 г., като препечатва материали от вестниците „Дейли Хералд“ и „Льо Тан“. Не по-малко интересни са сведенията във вестниците „Утро“ и „Зора“ за гладуващите в Съ-

⁵⁴ В. Правда, 04.10.1929, № 259.

⁵⁵ Berliner Tagesblatt, 04.10.1929, № 3325.

⁵⁶ Berliner Börsen-Zeitung, 04.10.1929, № 1798.

⁵⁷ В. Мир, 17.03.1930, № 9119.

⁵⁸ Berliner Tagesblatt, 16.06.1931, № 3535.

⁵⁹ Völkischer Beobachter, 10.07.1932, № 2386.

⁶⁰ Berliner Zeitung, 14.07.1932, № 3589.

ветския съюз. Те също използват препечатки от полски, френски или английски вестници за по-достоверна информация.

Събитията в Испания през 1930-1932 г. показват започналото фрагментиране на пресата. Съветският вестник „Правда“ съобщава, че „в цялата страна след стачката избухнала революция... Армията иска да създаде република, а на правителството е поставен ултиматум да се откаже от властта.“⁶¹ През април 1931 г. в. „Мир“ излиза със статията „Революцията в Испания“, където много точно се определят трите групи: „монархисти – групирани около правителството; конституционалисти – леви либерали и реформисти; републиканци и социалисти – вярващи в декемврийската революция на републиката.“⁶² Вестникът заявява, че напрежението между групировките е толкова голямо, че скоро се вижда война на хоризонта.

Моментът, върху който се съсредоточава пресата е идването на Хитлер на власт (30 януари 1933 г.). Българската преса излиза с огромни заглавия на първите си страници. Вестник „Утро“ излиза със заглавието „Кабинетът на Хитлер“: „с идването на власт на Хитлер, заедно с дойченационалистите и стоманените шлемове се възстановява т.нар. Харцбургски фронт.“⁶³ Вестник „Мир“ определя събитията като „залезът на демокрацията“⁶⁴ и „събитията в Германия не са никак за подражание.“⁶⁵ Съветската преса реагира остро на идването на нацистите на власт. Вестник „Правда“ в статията си „Фашизъм и милитаризъм“ заявява: „нацистите ще съсипят не само Германия, но и цяла Европа.“⁶⁶ Германският „Der Angriff“ коментира: „Свърши се. Ние седим

на Вилхелмщрасе. Хитлер е райхсканцлер. Като в приказка!“⁶⁷

Следващият период 1934 – 1938 г. се свързва с германо-полския договор (26 януари 1934 г.), краха на съветско-германските отношения (юни 1934 г.), двустранните договори между СССР, Чехословакия и Франция през 1935 г. и започналата ремилитаризация на Германия, нарушаването на клаузите на Версайския договор и сблъсъка на комунизма и нацизма в Испанската гражданска война.

По отношение на германо-полския договор (26.01.1934 г.) съветската преса излиза с остри статии: „полско-германското споразумение се явява един от етапите в подготовката на нацистите срещу СССР“⁶⁸; „Полша не е мост, а клин между СССР и Запада“⁶⁹; „Петлюровците приветстват Пилсудчиците. Полската трудова интелигенция на борба срещу фашизма.“⁷⁰ Немската преса отговаря на съветските нападки: „Германия и Полша-Здравей! Тук е „Правда“!“⁷¹, в чиято статия се отричат твърденията, че Полша е вратата на Германия към СССР и тя пречи на добрите отношения между тях.⁷²

Събитията от лятото на 1934 г. показват страшната идеологическа война, която се води на страниците на пресата. Крахът на съветско-германските отношения е описван с взаимни нападки: „надеждата на СССР е, че ОН ще може да затрудни делото на войната и ще облекчи за известно време делото на мира.“⁷³, а немската отговаря: „и сега положението в СССР не е по-добро. Защо ѝ е на Германия такъв съюз?“⁷⁴ Все пак съветската

⁶¹ В. Правда, 16.12.1930, № 345.

⁶² В. Мир, 16.04.1931, № 9229.

⁶³ В. Утро, 02.02.1933, № 7036.

⁶⁴ В. Мир, 07.03.1933, № 9796.

⁶⁵ Пак там.

⁶⁶ В. Правда, 03.06.1933, № 442.

⁶⁷ Der Angriff, 02.02.1933, № 25 (796).

⁶⁸ В. Правда, 02.02.1934, № 635.

⁶⁹ В. Известия, 27.02.1934, № 4567.

⁷⁰ В. Комсомольская правда, 13.06.1934, № 927.

⁷¹ Der gerade Weg, 20.02.1934, № 102.

⁷² Пак там.

⁷³ В. Известия, 04.01.1934, № 4 (4555).

⁷⁴ Der Angriff, 05.02.1934, № 7 (841).

преса заключава: „цял свят знае и цял свят ще помни, че СССР предложи конкретен метод за оздравяване на атмосферата в Източна Европа, но Германия отхвърли този метод.“⁷⁵ Оттеглянето на германския пълномощен министър Рудолф Надолни е коментирано в Германия: „изключителната нужда от засилени търговски отношения, но не и политически.“⁷⁶

Българската преса отделя голямо внимание на събитията около „Нощта на дългите ножове“. Вестник „Утро“ препечатва швейцарския „Neue Zeitung Zireher“, който говори за атентат срещу Хитлер на 21 юни и събитията от 30 юни („Нощта на дългите ножове“) и смъртта на Рьом са следствие от тях.⁷⁷ Журналистите от вестник „Мир“, Б. Вазов и А. М. Николов, коментират „Нощта на дългите ножове“, когато са арестувани и избити партийните ръководители на СА-отрядите. Двата определят събитието като „заговор в Германия“ и като „бунт на партията, след които режимът изгуби от своето обаяние пред света.“⁷⁸

На 2 август 1934 г. умира президентът Хинденбург. По този повод нацистският официоз „Der Angriff“ публикува своята възхвала за фюрера: „Гений гради света! Гласът му пробуди Германия! Неговите дела ни направиха отново нация! Той винаги ще е като звезда за нас!“⁷⁹ Вестник „Утро“ заявява: „в случай на нещастие с президента, постът канцлер и този на президента ще бъдат слети в едно и Хитлер ще поеме и представителството на Райха.“⁸⁰

⁷⁵ В. Известия, 27.04.1934, № 4597.

⁷⁶ Der Angriff, 15.06.1934, № 57 (891).

⁷⁷ В. Утро, 09.07.1934, № 7466.

⁷⁸ Т. Панайотов. Всекидневникът вестник „Мир“ за политиката на Великите сили, балканските страни и други държави през периода 1923 – 1944 г. http://ebox.nbu.bg/mk10/index2.php?id=ne2/a/z12.%20Todor_Panayotov_red.htm. (достъпен 26.09.2017)

⁷⁹ Der Angriff, 04.05.1934, № 3367.

⁸⁰ В. Утро, 02.08.1934, № 7486.

На 18 септември 1934 г. СССР е приет за член на ОН и постоянен член на Съвета на ОН, с което се определят и новите измерения на съветско-германските отношения. През 1935 г. двустранните отношения изпадат в тежка криза. Германската дипломация си играела на „котка и мишка“ с французите, като се опитва да ги убеди в абсолютната непримиримост със СССР. По повод на сключения съветско-френски пакт (2 май 1935 г.) вестник „Известия“ публикува думите на наркома Литвинов „за повече конкретни отношения с Германия, за което би съдействало сключването на регионалния пакт.“⁸¹ Последва нов съветско-чехословашки договор (16 май 1935 г.) разгневява нацисткия режим: „опитват се да спрат възхода на Германия“⁸²

Хитлер не закъснява с реакцията си на тези съветски действия и през март 1936 г. въвежда своите войски в Рейнската зона. СССР не изчаква решението на ОН и замразява търговско-икономическите отношения с Германия. Последва нова вълна на истерия от страниците на немската преса: „Съветите ще съдействат на Франция занапред и ще печат на Германия“⁸³, а „комунистите доказаха своята еврейщина.“⁸⁴

Големият сблъсък в пресата през 30-те години определено си остава Испанската гражданска война. Съветският печат представя официалната външнополитическа линия на Съветския съюз и идеята на Литвинов за създаването на блок от държави за укротяване на агресорите. Непрекъснато излизат статии: „Мир, а не война!“⁸⁵; „СССР, Великобритания и Франция – спасителите на Европа“⁸⁶; „Неутралитет по отношение на подстрекателите на

⁸¹ В. Известия, 10.05.1935, № 4705.

⁸² Der Angriff, 20.05.1935, № 3456.

⁸³ Der Angriff, 27.03.1936, № 3590.

⁸⁴ Völkischer Beobachter, 27.03.1936, № 4105.

⁸⁵ В. Известия, 10.09.1936.

⁸⁶ В. Правда, 24.11.1936.

войната-това именно е нужно.⁸⁷ Ситуацията по фронтите се коментира и от българската преса: „на фронта при Естамадура правителствените войски са напреднали с 20 км последните три дни“⁸⁸; „генерал Франко се оттегля от ръководството на военните действия“⁸⁹. Съветската и немската преса влизат в жесток дебат за случващото се в Испания: „генерал Франко разчитал на „пета колона“ фашистка група в Мадрид“⁹⁰; „Германският фашизъм насажда в Испания силна пропаганда на зверски антисемитизъм и мракобесие“⁹¹; „Испанските комунисти безмилостно избиват свещеници и разграбват църкви“⁹²; „Франко с нова победа над комунистите“⁹³; „Военните уроци на Франко в Баския“⁹⁴. В този конфликт все пак се намират вестници, които държат и поумерения тон: „който не иска война, е длъжен да поддържа системата за колективна безопасност и укрепване дейността на ОН“⁹⁵, както и фактът, че „светът е на прага на нова голяма катастрофа, а Испания е само прелюдия към нея.“⁹⁶

Кризата в Европа се задълбочава, когато на 6 ноември 1937 г. Италия влиза в Антикоминтерновския пакт. По този повод съветският вестник „Правда“ заявява: „за всички е ясно, че ние говорим за образуване на звено от агресори, възнамеряващи да създадат нови граници в света.“⁹⁷

Последният период на разглеждане на съветско-германските отношения (1938 – 1939)

е изключително интензивен. Външнополитическите ходове на нацистите и опитите на СССР за система на колективна безопасност са подробно разглеждани в пресата. Силно отекват думите на съветския нарком Литвинов на откриването на 110 сесия на ОН: „все още може да се сложи значителна пречка за бъдещото развитие на силите на агресията, а в известен случай – към противопоставяне на умишлена агресия.“⁹⁸ Следващите месеци на 1938 г. са изпълнени с непрекъснатия тътен от нацисткия марш в Централна Европа – първо Австрия, а след това и Чехословакия. Немската преса пише възвания от радост за успехите на Германия, докато българската и съветската остават на критични позиции. Но от публикациите в този период ясно личи, че светът навлиза в силна информационна война с огромна доза манипулация. Вестник „Утро“ препечатва чешкия „Прагер прес“, който твърди, че има секретна договорка между Париж, Москва и Лондон за отстъпките пред Германия и са заедно с нацистите и фашистите от Италия.⁹⁹ В отговор съветската преса отговаря: „няма никакви сведения за споразумение между правителствата на СССР, Великобритания и Франция, по въпроса за подялба на Чехословакия или отстъпки пред агресора ... Империалистическите държави са обединени на антисъветска основа.“¹⁰⁰

Окончателното рухване на дипломатическите опити за подпомагането на мира през лятото на 1939 г. водят до сключването на съветско-германски пакт и нова подялба на Полша. Немската и съветската преса цели 4 дни не публикуват информация за сключения договор. На 30 август нацисткия официоз „Der Angriff“ публикува речта на Хитлер: „повече не може да се търпи съществуването на това недоносче на версайската система Полша.“¹⁰¹

⁸⁷ Пак там.

⁸⁸ В. Утро, 10.04.1937, № 5394.

⁸⁹ В. Утро, 16.04.1937, № 5310.

⁹⁰ В. Комсомольская правда, 20.04.1937, № 3676.

⁹¹ В. Комсомольская правда, 08.05.1937, № 3684.

⁹² Der Angriff, 30.05.1937.

⁹³ Völkischer Beobachter, 27.05.1937.

⁹⁴ Der Angriff, 02.06.1937, № 310.

⁹⁵ В. Известия, 28.07.1937, № 40.

⁹⁶ Berliner Tagesblatt, 20.12.1937, № 3261.

⁹⁷ В. Правда, 10.11.1937, № 60.

⁹⁸ В. Правда, 28.01.1938, № 14.

⁹⁹ В. Утро, 02.10.1938.

¹⁰⁰ В. Известия, 04.10.1938, № 50.

¹⁰¹ Der Angriff, 30.08.1939.

Съветският вестник „Правда“ излиза със статията „Полският империализъм – заплаха за европейската сигурност.“¹⁰² Войната вече е на прага на Европа.

Отразяването в пресата на двустранните съветско-германски отношения е едно доказателство за това, как може с върха на перото веднъж да спасиш човешки животи, разкривайки истината за режимите, а друг път – да всееш допълнителна истерия в обществото и да сринеш държавата. Приписваната на Гьобелс максима, че „Една лъжа, повторена сто пъти, става истина“, успява да надделее над обективната журналистика. Поддържането на

антикомунистическа истерия в обществото се оказва много по-ценна за Запада от борбата с нацистите и нарушаването на мира. Сравнението на пресата от три държави позволява да се издигне тезата, че през 20-те и 30-те години на XX век можем да говорим за идеология на демокрацията¹⁰³ така, както има идеология на нацизма и комунизма, която е посвоему различна, но използваща същите похвати за манипулация на общественото мнение.

---

¹⁰³ Има се предвид фактът, че в западната преса, част от която е и българската, се проявява манипулативност на пресата към обществото по отношение на Съветския съюз и нацистка Германия, следвайки се линията на отрицание и показването на „демократичното“, като единствена правилна форма на управление.

---

¹⁰² В.Правда,30.08.1939.

REFLECTION OF SOVIET-GERMAN RELATIONS (1918-1939) IN THE BULGARIAN, GERMAN AND SOVIET PRESSES

Samuil Shivachev

Summary: *The article attempts to clarify the specifics of Soviet-German relations (1918-1939), through the prism of the press in Bulgaria, Germany and the USSR. It is through this prism that we can easily see the strong censorship, the ideological line and the strong polarization in European society in the 20s and 30s of the 20th century. On this basis, we can safely conclude that in this period, as we have an ideology in Nazism, Communism and Fascism, we have an ideological line of democracy. A comparative approach presents the different views of the largest daily newspapers in the three countries, the most important moments of bilateral relations. The challenge for such a study is great, moreover, because of the lack of historiography on the issue: how the press examines the relations between Germany and the USSR in the interwar period.*

Key words: *press, newspapers, Treaty of Rapallo, NSDAP, RCP(b), CPSU.*